

Első bejegyzés

„Szeretném felidézni Gombrowicz huszonnégy argentin évének bármelyik napját, banálisan, a fárasztó ébredést, pisálást, fogmosást, a megbeszélte és véletlen találkozásokat, azt a módot, ahogy 8610 napjának bármelyikét bebútorozta tényekkel és emberekkel, végül az ágybakészülődést, egyedül vagy asszonnyal, esetleg – bár erre nincs egyértelmű írásos bizonyíték – fiúval,

személyben foglalkozott azzal az illetővel, aki figyelmének középpontjában állt. „Úgy találta, hogy ez fontos újítás, mely e valóságok szokatlanul hideg műviségét felerősítette, és egyszerre nagyobb őszinteséget és szenvedélyt tett lehetővé. ... Micsoda gyarapodás, ha magunkról első személyben és ugyanakkor harmadik személyben is beszélhetünk! Aki per „én” beszél magáról, annak szükségképpen olyan sokat kell elhallgatnia, annyi mindent

ralkodott egy veretes retorika, mely virtuozitásokban lelte örömét, és végül ott állt Mann, „fenségesen és bíborban, mint egy kardinális.”

Gombrowicz fejtegetése azért olyan mulatságos és megragadó, mert miközben megrója a kacér Mannt, amiért igényét a hírnévre érvényesíteni akarta, azon töpreng, hogy ő maga Mann meghaladásával vagy más módon érvényesítse-e ugyanezt az igényt, melyet a mellőzöttség évtizedei az idegenség közegében torokszorogatóan felfokoztak. Torokszorogatóan – mert ez jogosult igény volt, szörnyű nélkülözés táplálta és annak tudata, hogy a beteljesülés esélyei elenyészőek. A „*Legyőzzem-e Thomas Mannt magasabb tudati színvonalon?*” kérdése az átlagolvasóban olyan gondolatokat ébreszthetett, mintha azt kérdezte volna, hogy legyőzze-e páros mérkőzésen az akkori sakkvilágbajnokot, Botvinnikot. A hiúság és a kacérság már a „legyőzzem”, „meghaladjam”, „leromboljam” igékben is megnyilatkozik. Ezek a hadászatban és sportban oly helyénvaló kifejezések, amelyekkel testi-szellemi-szakmai fölényére hívja fel a figyelmet a beszélő személy, alkalmazhatatlanok az esztétikum birodalmában. Egyetlen nagy művész sem győzhető le Homérosz óta, mert ami ezen a téren létrejött, azt csak létrehozója hozhatta létre. A „legyőzés” és „meghaladás”, „lerombolás” munkáját nem egy másik művész, hanem az idő hajtja végre, kihulajtván a nagy rostán mindazt, ami nem igazán csúcsteljesítmény. Ezt természetesen Gombrowicz is tudta, hiúságából és kacérságából – a művészi munkának ezekből a szükségszerűnek tetsző ösztönzöiből – hiányzott a naivitás, provokatív kérdéseiben sikeresen egyesítette az öndicséretet az önleplezéssel.

„Életének ötvenkilencedik évében Eörsi elhatározta, hogy személyét, pontosabban mindazt, amit ebből gondolati úton, ámde írói eszközökkel is igénybe véve kifejezhet, *luftbalon* gyanánt Gombrowicznak immár kultúránk magas egében úszó nevéhez köti. Azért éppen Gombrowiczéhoz, mert ő klasszikusként is kívülálló maradt, bíort halála után sem öltött, nem vesztette el egészen botránykő-jellegét. Választásában tartalmi okok is vezették. Gombrowicz lengyel mélységei ellenére, vagy éppen ezek következtében, maga volt az idegenség, bárhova ment, emigráns volt még az emigráción belül is, évtizedeken át ő hordozta a legmagasabb szinten magában a nyugatra vetődött kelet-európai kismemzeti nyomorúság tiszta tudatát. Eörsi sokat merített ugyan országa kulturális hagyományából, mégsem ezekhez kapcsolódott elsősorban, és így munkáját idegen szigetnek kellett éreznie odahaza. Noha börtönkönyvében használt önjellemzésével élve – »biológiai optimizmusa« megmentette a kétségbeeséstől, és megfosztotta sok olyan gyötrelmetől, mely Gombrowiczot önvédelemre, végső erőinek megfeszítésére kényszerítve nagygyá érlelte, különállása és hajlama arra, hogy énjét a külvilág egyformásító nyomásának ellenállva örökös – olykor egyszemélyes – kisebbségben fejlessze ki, szintén arra biztatta, hogy éppen Gombrowicz nevének felhajtó erejével próbálkozzék. Erre ösz-

**IDŐM GOMBROWICZCSAL:
1993. FEBRUÁR
intellektuális napló**

szeretnék belülről kivilágítani egy napot, amelybe belegyömöszölte túlfejtett, sokszögletű énjét.” Két évvel és három hónappal ezelőtt írtam ezeket a sorokat. Akkor az 1953-as feljegyzések kommentálását szakítottam meg velük, most 1960-at írunk az ő naptárában. Kénytelen-kelletlen beismérem, hogy ma sem „érezem belülről a bőrét, magánya még feltérképezve is egy másik világ”. Túl sokszor szöktem ki közös időnkéből, bokros teendőim miatt, vagy lustaságból, vagy más hangok hívását követve? Vagy túlzottan magamra figyeltem együttlétünk folyamán, nem azt lestem, hogy mit és miért gondol és mond, hanem hogy mondandója mit vált ki belőlem? Ürügynek használom ezt az igen nagy író és írónál is nagyobb Valakit, hogy arany fonálára fűzhessem a gyöngyöket, melyeket az ő ösztönzésére csekély személyem kiizzad magából? Valamelyik német folyóirat szívesen közölné munkámból egy fejezetet – de olyat, amelyik túlnyomórészt órára szól. Mind idegesebben lapozgatom a 360 eddig megírt gépirat-oldalt: mindenüvé betolakszom, alig kezd Gombrowicz beszélni, átveszem a szót. Ha valamikor megjelenik ez a könyv, kézdörzsölve lepleznek majd le okos kritikusok: azért írtam, hogy felértékeljem magam, hogy rokon gondolatokat és életérzéseket boncolgatva, felkapaszkodjak mellé, a művészi értékhierarchia őt megillető fokára. Szerencsére abban csakugyan hasonlítok rá, hogy mások véleménye nem befolyásol, a saját fejem és ösztöneim után megyek.

De vajon megvetendő volna-e, ha fennköltén értelmezett önadminisztrációs törekvések is vezérelnének abban az időmben, amelyet Gombrowiczcsal töltök? Ő maga semmiképp sem ütközne meg ezen, elégtétellel nyugtázná, hogy így cselekedve hozzá igazítom a lépteimet. Hatodik naplóíró évétől, 1958-tól mindaddig, amíg el nem hagyta Argentínát, vagyis 1963-ig dőlt betűs fejtegetéseket iktatott a naplójába, melyekben per Gombrowicz, harmadik

kell meghamisítania – és aki magáról per „ő” értekezik, és kívülről próbálja ábrázolni magát, az is csak az igazság egy részével gazdálkodhat. Így hát az „én” és a „Gombrowicz” állandó váltogatása (aszerint, ahogyan ez a gyakorlat fokozatosan tökéletesedik és elmélyül) érdekes eredményekhez vezethet. És ezen a módon egyszerre nyílna lehetőség öndicséretre és önleplezésre.” Érdekes módon éppen akkor érezte szükségét annak, hogy módszertani újításáról értekezzen, amikor – harmadik személyben – a következő kérdés-sorozatot engedte meg magának: „Mit tegyen tehát Gombrowicz? Legyőzheti-e Mannt, oly módon, hogy rá támaszkodik – válhat-e így új Mann-ná, de magasabb fokon? Egy nemzedékkel modernebb Mann-ná? Egyszóval játssza-e el Gombrowicz Mann-nal kapcsolatban ugyanazt a szerepet, amelyet Mann játszott elődeihez képest? Lerombolhatja-e dialektikusan a nagyságát, hogy újat alapítson, magasabb tudati színvonalon?” Mindezt egy Argentínában élő lengyel emigráns író kérdezi ötvenöt éves korában, amikor hírneve éppen átlépte a nemzeti nyelv határait. Annak a Thomas Mann-nak a meghaladásáról tűnődött a nyilvánosság előtt, akit mindenkinél többre becsült, mert ez az író „a nagyságot és a betegségét, a lángészt és a dekadenciát, a magasztosat és a lealacsonyítót, a becsületet és a gyalázatot mindenki másnál szorosabban kapcsolta össze”, és „ezt a kínos ellentmondásosságot nem visszataszítónak és kárhóztosnak ábrázolta, hanem éppen olyasvalaminek, ami szenvedélyes és bolondító, sőt szeretetreméltó, így hát a nagy művész, akit Mann eljátszik, ellenszenves és nevetséges, de nagyszerű és vonzó is... mint egy szerető.” Évek múltával azonban észrevette, hogy Mann őszintesége, tisztessége és nyíltsága kacérság csupán, „új kísérlet a kultúra történetében arra, hogy igényét a hírnévre – a becsület, sőt alázat örvén – érvényesítse.” Az életmű növekedésével dikcióján elu-

EÖRSI István
Kilenc dráma
Szépirodalmi, 1988
Emlékezés a régi szép időkre
Napra-forgó, 1989
Bedobom a törülközőt
Napra-forgó, 1989
Nem vagyok kikerics
Szépirodalmi, 1990
Jönnek a bájos tények
Cserépfalvi, 1991
Legyet fogtam a miniszternél
Napra-forgó, 1991
A szerző szeretné, ha a pofa feje és a csomó emlékeztetne egymásra
Pátria, 1992
A kalap és a villamos
T-Twins, 1992
Üzenet mélyvörös levélpapíron
Pesti Szalon, 1993
„Időm Gombrowiczcsal”
Holmi, 1991.
4, 5, 7, 9, 10,
1992. 1, 6, 7,
1993. 4.
2000, 1993.2.
Mozgó Világ,
1991.8. 1992.3.
Kritika, 1991. 5.
1993. 4.
Filmvilág, 1992. 12.
Magyar Lettre
Internationale,
1992. 6.

**GOMBROWICZ,
Witold**

Ferdydurke
Magvető, 1982

Drámák
Európa, 1984

Transz-Atlantik,
Pornográfia
Magvető, 1987

Testamentum
Európa, 1993

„Napló”
Jelenkor, 1989. 2.

„Camus, Mitosz,
lengyel arisztokrácia”
Nagyvilág, 1989. 12

„Argentína”
Magyar Lettre
Internationale,
1992. 7.

KIS János

„Az állam
semlegessége”
Politikatudományi
Szemle, 1992. 2.

tönözte az az életrajzi tény is, hogy kisebbségi léte nemcsak morális döntés folyománya volt. Gyerekkorában a zsidótörvények – neveltetése és akarata ellenére – egy kisebbség, sőt mi több: egy üldözött, gettóba terelt, halálosan fenyegetett kisebbség tagjának nyilvánították. A zsidó-sorsot azonban nem zsidó lélekkel vállalta fel, magyar maradt, de persze mélyen megvetve csaknem mindent, amit akkor az aktuális magyarságból tapasztalhatott. Sorstársaival összeszorítva látnia kellett, hogy az üldözött is, akinek bármely pillanatban kard nyúlhat barlangjába, bomlani kezd, félelmében büzt lehel és zszad ki magából. Arra kényszerült tehát, hogy szűkebb és tágabb környezetét egyszerre lássa kívülről és belülről is. Kettős látása felerősödött az 1956-ot követő években, amikor – hogy ismét őt idézzem – »marxista ihletésű világméretű marxistának mondott börtönben tárolta«. Szabadulása után beilleszkedett ugyan, a megkövetelt mérték minimumát célozva meg, a pártállam hétköznapijaiba, de eközben belső emigránsnak érezte magát. Ez a situáció tovább fejlesztette kettős látását. Becsvágya az érvényesülés felé vonzotta, erkölcsi ítélete vissza a börtönbe, vagy még azon is túlra. 1983 és 1986 között Nyugat-Berlinben belső látása kitágult, felölelte a nyugat-európai kapitalista rendet is, mely költői-

böcskéje madzagját, arra gondolt, hogy ügyködését nem kell igazolnia, csak azzal – és ez a »csak« minden eddiginél koncentráltabb szellemi erőfeszítést követel tőle –, hogy Gombrowicz reflexiói közt bolyongva ezekhez nem méltatlan agyvadadékokat termel ki magából. A megformálás úgyszólván kegyelem dolga, gondolta **Eörsi**, biológiai optimizmusából eredő önbizalommal.”

Második bejegyzés

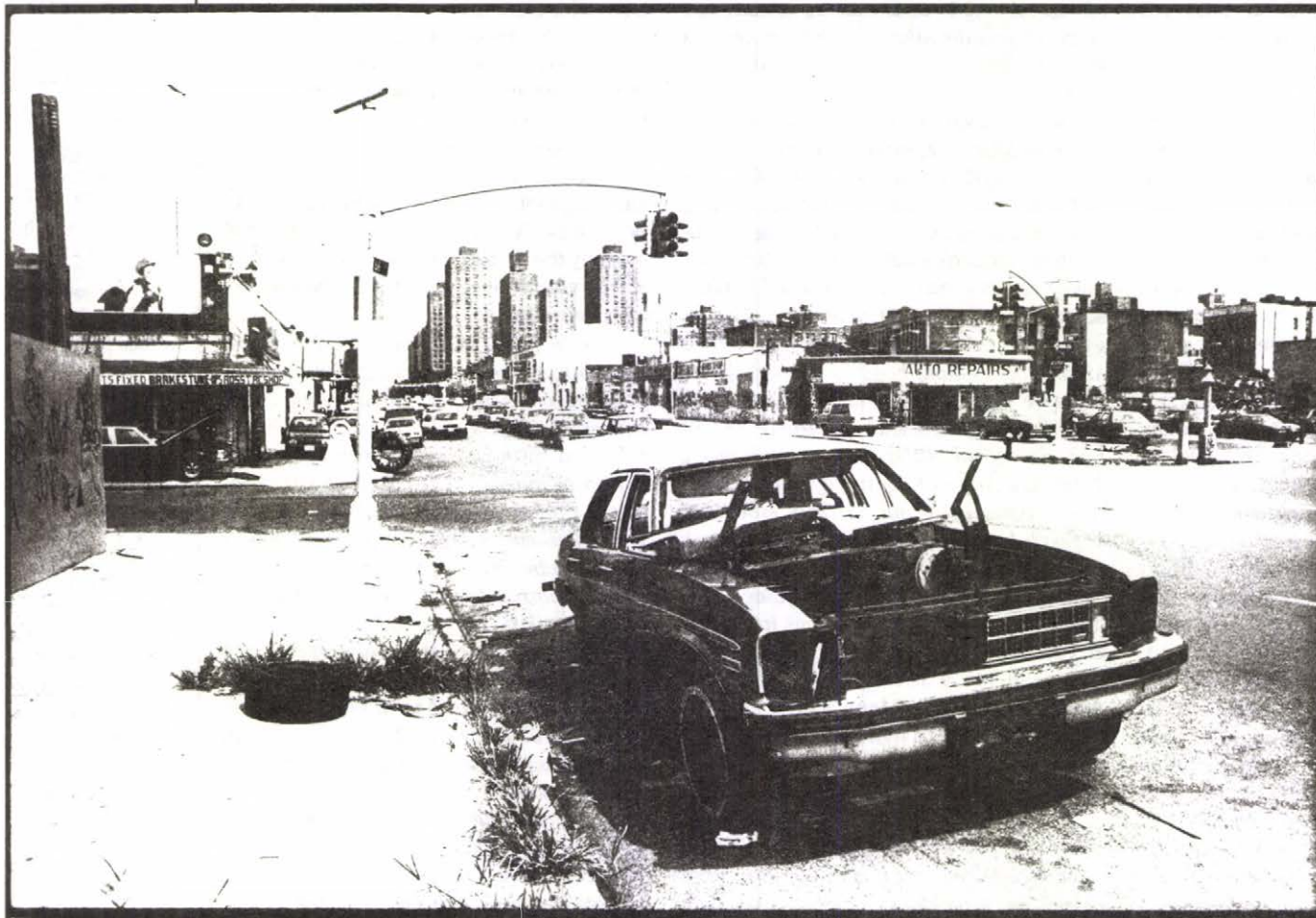
A santiagoói Roby – indián-spanyol keveredés, hollófejekete sörényű, olajos-téglabar-na bőrű, paradicsomvörös ajkú, villogó fogsorú, keménykötésű, egészséges ifjú – Buenos Airesbe látogatva komor előérzettel töltötte el Gombrowiczot. Speciális okom van rá, hogy Robyról írjak, kedvem ellenére is. Gombrowicz két évvel korábban, Santiagóban időzve ismerte meg őt és számos testvérét, a helyi intelligencia virágait. Mind forradalmárok voltak, különféle irányzatok megszállottai, kommunisták, nacionalisták, liberálisok, klerikálisok, peronisták, így hát a családnak nem kellett tartania az e környéken oly gyakori forradalmaktól – „akármilyen törne is ki, valamelyik fivér feltétlenül diadalmaskodik benne.” A szóban forgó Roby feltételezésem szerint ama szellemi robbanóanyaggal túltelített sűrűlvények közé tartozott, akikre

Eörsi az azonosságok és különbözőségek provokatív és pezsdítő egyidejűségét érezte meg Gombrowiczban.

olyan korlátoltsággal, mely akadályozza abban, hogy elmélyítse művét. „nem érted meg, hogy jelenleg’ a legfontosabb a fejlődő országok helyzete”, nem érti meg, hogy Európának befellegzett, és most jön el Latin-Amerika ideje. „...önmagunkká kell válnunk, nem Európát kell utánoznunk, indián hagyományainkra támaszkodva találunk magunkra, alkotó szelleműekké kell válnunk”. „Az absztrakt festészet áruvá, mert európai. A festők és az írók amerikai témákkal foglalkozzanak. A művészet lépjen szövetségre a néppel, a folklórral”, és így tovább. Ennyi idézetből kiviláglik, miért foglalkozom olyan kedvetlenül Robyval. Gombrowicz kommentárjaiból is árad a rosszkedv. Mintha pusztán elhatározás dolga volna – mondja –, hogy valaki alkotó szellemű-e vagy sem. Mintha nem volna égbekiáltó ostobaság – mondja –, hogy az önállóságot nem belső szű-

ségletből, hanem Európa felülmúlása céljából hajszolják. Mintha nem vallana elképesztő naivitásra – mondja –, ha azért törekszenek önismemre, hogy felismerhessék, mit alkotnak. De hiszen az alkotásból lehet következtetni az alkotóra, legyen ez személy, nemzet vagy kontinens, és nem megfordítva! „Egyszóval – irigység, alacsonyabbrendűségi komplexus, sekélyesség, gyöngeség, szellemi zűrzavar. Hulladék.” – így hangzik tömör összefoglaló ítélete. Különösen irritálja, hogy Roby „én” helyett mindig „mi”-t mond, és ez nem egyéni szokása. „Mi amerikaiak. Mi argentinok. Az egyén visszaélést követ el, ha »mi«-t mond, senki nem hatalmazta fel erre, csak a saját nevében beszélhet.”

Gombrowicz megalapítja, hogy ez a többszám éretlenségükből fakad, abból a tényből, hogy Dél-Amerika a fejlődés csordafázisánál tart. A csordaszellem csakugyan nem ismeri az „én”-t. Ritka pillanat ez: Gombrowicz egyértelműen negatív jelentést kapcsol vágyainak és művészi küzdelmeinek legfőbb tárgyához, az éretlenséghez. Sörének partja mellől nézi Robyt, „megnyerően fiatal volt, olyan védtelen és egyszersmind olyan veszélyes is. Néztem a fejét és a kezét. A fejét!

SZILÁGYI LENKE

etlen háztartásának a »demokrácia« szóval ad értelmet és méltóságot. Különleges szituációját **Eörsi** csak egy olyan másik ember tapasztalataival birkózva próbálhatta meg artikulálni, akit egészen más kelet-európai okok egészen másfajta, és mégis sok rokon vonást felmutató kettős látásra készítettek. **Eörsi** az azonosságok és különbözőségek provokatív és pezsdítő egyidejűségét érezte meg Gombrowiczban, és miközben ráhurkolta erre a névre léggöm-

Gombrowicz, bármerre járt is, kivetette hálóját. Az efféle ifjaknak, hogy maguk előtt is leplezhessék fogságukat, és azt aényt, hogy a háló intellektuális bogai közt a szálakat erotika itatja át, lázongást engedélyezett; a pimasz hanghordozástól életműve fitymálásáig csaknem mindenre szabad kezlet adott nekik. A santiagoói Roby azonban, akire magam is kedvetlenül terelem a szót, túllőtt a célon. Európai sovinizmussal vádolta meg Gombrowiczot,

Kínos a kontraszt a véres húshegyek és a hozzájuk fűzött banális kommentárok között.

A kezét! Ez a kéz ölni is hajlandó a gyermekesség nevében. Az általa megáldott hülyeség meghosszabbítása egy véres szurony. ... Nagyon világos és nem végiggondolt gondolat ötlött az eszembe, melyet mégis rögzíteni szeretnék... Körülbelül ez volt az: A feje színültig van agyrémmel, tehát szánalomra méltó; a keze azonban rendelkezik azzal a képességgel, hogy ezeket az agyrémekeket valóra váltsa. A feje felől nézve tehát irrealitás, a keze felől viszont realitás." Gombrowicznak Robyval szemközt a Hitler-idők jutottak eszébe, 1938. Innen a rosszkedve. Az enyém abból táplálkozik, hogy engem az egykori Jugoszláviába visz 1993 februárjában Roby. Rajongó fej, szuronyban végződő kéz. Nemrég olvastam egy tanulmányt arról, hogy miként készítették elő szerb értelmiségiek, olyanok is, akik a titoizmus áldozatos ellenzékéhez tartoztak, robbanóanyagokkal túlterhelt fejükben a most folyó népiért polgárháborút. „Gondolj mindig arra: aki nem tintával ír, az vérrel ír.” Az ilyen ember a keze felől nézve szintiszta realitás.

Azt terveztem, hogy a Roby-témát lezárandó, a kezdetben ártalmatlannak tetsző Roby-szindróma perspektívájának érzékeltetése céljából néhány idézettel kedveskedem a Tisztelt Olvasónak, melyet az „Etnische Sauberung – Völkermord für Gross-Serbien” című könyvből (Luchterhand, 1993) válogattam volna ki. Csak hogy ebből a könyvből lehetetlen válogatni, az elképesztő borzalmak sokasága miatt. Ha kiragadok közülük akárhányat, mintha elhallgatnám a többit. A jórészt dokumentumokat tartalmazó könyv kiadójának becslése szerint az etnikai tisztogatás áldozatainak száma feltehetően eléri már a kétszázézeret. Képzeteink meghátrál e mennyiség előtt, és végképp nem dolgozhatja fel, hogy a kétszázézerből minden egyes embernek külön halála volt. Fűrészpör, benzinnel átitatott rongy szájbatömve, meggyújtva. Egy férfi, akinek kivégzése előtt meg kellett ennie társa levágott fülét. Villanyfűrésszel vagy késsel átvágott gégek, levágott orrok, kitépelt nemiszervek. Keresztre feszített fiatal mohamedán férfi. Egy fogollyal motorolajat itattak, majd kiharaptatták vele egy másik fogoly heréit. Kemencében lassú tűzön megpirított gyerekek, tizenöt darab, a legidősebb öt éves. Megerőszakolt mohamedán nők, még kislányok és öregasszonyok is. Három meztelen, hosszú ruhájú csetnik. Késsel felvágják a lány ruháját, kettő leszorítja egy deszkára, a harmadik ráfekszik, aztán cserélnek. Öt éjszakán át, mindig mások. A hatodikon a hallgató apa szeme előtt. A katonák egy része működés közben mentegetődzik: parancsra teszik.

Elég. A tallóztatás éppolyan önkényes, mint az idézgetés. Mi van a többi százkilencvenezer ennyiszáz-annyival? Idéztem már Gombrowicz intelmét: „Kínos a kont-

raszt a véres húshegyek és a hozzájuk fűzött banális kommentárok között.” Mégis el kell tűnődni azon, hogy milyen vékony réteggel vonja be a mai emberiséget Európában is a civilizáció és a kultúra. Barbár ösztöneinket hipermodern technika segítségével élhetjük ki. A szerb mitológiában oly nagy szerepet játszó és anakronizmusa a tankok és rakéták árnyékában villan a szemünkbe. Ez nem pusztán délszláv borzadály, és nem is pusztán a náciizmusba vagy sztálinizmusba ereszti gyökereit. Még egy Kleist is vallhatta – idéztem már ebben a könyvben –: „... az ember legfőbb kötelessége, hogy agyonüsse a franciákat, ahol csak felleli őket.” Mit várhatunk akkor Milosevićtől? Vagy a szerb akadémikusoktól? Nem beszélve a szerb parasztokról, vagy a horvát nacionalistákról, akik hasonló buzgalommal öldösték halomra szerb polgártársaikat?

Az utóbbi napokban két jugoszláv-konferencián vettem részt, Hamburgban és Berlinben. Megtudtam, hogy Bosznia-Hercegovina három népcsoportja voltaképpen egyetlen népcsoport. Egyik része az 500 éves török megszállás idején áttért a mohamedán hitre, másik része horvát hatásra katolikus, a harmadik pedig ortodox a szerb szomszédság folytán. Mindnyájan a szerbhórvát nyelv különös változatát beszélik, mely a szerbtől és a horváttól is eltér, egymástól azonban a legélesebb fül sem különböztetheti meg őket. A legutóbbi időkig a különféle kultúrák együttélésének legszebb példáját nyújtották Európában. Újra felütöm a dokumentum-gyűjteményt: lapjain az áldozatok kínzóikban, megerőszakolóikban, a gyilkosokban minduntalan a szomszédjaikra ismernek.

Nem értem.

Mi, szerb, horvát, szlovén, magyar írók, e háború ellenzői fellépésenként ötszáz márkát kapunk. Jóllakott zsebbel tiltakozunk a gyilkosság és ehhalál boszniai offenzívájára, koszovói, macedonai és netán vajdasági perspektívájára ellen. Honorariumunkat csak azért említem meg, mert más szögből vet fényt világunk abszurdítására. Ennek magam is része vagyok, nem utasítom vissza a felkínált pénzt.

Harmadik bejegyzés

Gombrowicz tizenöt nyomtatott oldalon leírja, hogy mi minden történt vele az 1960-as esztendő egyik szombati napján. Kísértést érzek arra, hogy visszasiessék hozzá az időben, és együtt járjam vele végig azt a napot.

Reggel kilenckor pimasz csengetésre ébred. Kis ember nagy kalapban halkán, alig érthetően Delgado ingatlanügynököt keresi. G. becsapja az ajtót az orra előtt. Mondjuk, én vagyok ez a kisember, Delgadót azért találtam ki, hogy kapcsolatba léphessek G.-vel. Bedobom a liftaknába a kalapomat, és külsőmet ily módon elváltoztatva megállok a ház előtt. Az egyik ablakból zene szivárog ki, Beethoven 14. vonósnygyese. Ez egybevág ismereteimmel: G. a késői Beethoven-kvartettek bolondja.

Miközben ezt végiggondolom, megcsap a kudarc előszele. És ha nincs lift abban a házban? És ha G. ablakai egy belső udvarra néznek, ahová csak kulccsal lehet kijutni? Hogyan legyek együtt akár csak egy napon át is egy olyan emberrel, akinek nem érzem a terét? Mindjárt elhagyja a

Ivan Blatný

CSAVARGÓ

*A tanzán elnök Nyerere
hadilábon áll
Szerencsétlen Muzarevát megtérítik
There is a turning daughter
I mean in the hollow of a tree*

*A lakmuspapír pirosra színeződik
Gyertek savak gyertek hidroxidek
Nekem egyesem volt kémiaiából
Aki nem mosakszik szerencséje lesz.*

* * *

*Hogy mondhatja bárki is hogy ez a szabadság
Sors az egész
abszolút könyörtelen sors
Rossz napra vagyok itélve*

*A bal sarkammal
a nadrágszáramon taposok
Szépen ír ez a toll de közben persze
fogy a tinta
Altatót szeretnék bevenni és
lefeküdni
Nőre nincs esélyem
Meghalni akarni nem tudok Ki helyettesítene*

Give me the rally medicine

*Csinálj valamit, micsoda vesződség.
Semmit se csinálni, micsoda unalom.*

NYELVEK

*Asztalosok éneke gyülik
forgács forgács után
Az ifjú Krisztus a nevelőapját figyeli
Az ifjú Krisztus már ismeri egész Názáretet
még Galilea határán túl is akad ismerőse
le egészen Júdeáig
mindenütt ahol héberül írnak.*

házat (a zene elhallgatott már), és én még abban sem lehetek biztos, hogy nem távozhat-e egy hátsó kapun át. De akárhol távozik is, valószínű, hogy a közeli Querandi kávéházban reggelizik, legokosabb, ha megelőzőm.

Már javában szürcsölöm a kávémat, amikor G. belép, és leül egy ablak menti asztalhoz. Feltűnés nélkül pillanthatok felé, mintha az utcát bámulnám, mögötte. Ügyet se vet rám (ez jó!), kávé rendel és valamiféle kifliformájú, édes péksüteményt. Fia talabb, mint amikor először láttam a Vencében készült videofelvételen. A ráncok már jelentkeznek az arcán, de a száju meg

nem görbül olyan eltökélten lefelé. A pincér kezére bámul. Követem a példáját. Miféle kéz ez? Lógó, begörbült ujjú, tétlen. Ez a kéz – a pincér balkeze – betölti a két ember közt tátongó csöndet. G. arca égbekiáltóan közönyös. A szomszéd asztalnál megérezem, hogy ennek a napnak ez a kéz az eseménye. Olyannyira, hogy 10 óra 45 perckor majd azon kell gondolkodnia odahaza, hogy mit csinálhat most a kéz amott, miközben ő emitt van. Fél tizenkettőkor – még mindig odahaza – felismeri, hogy már rég felbomlott volna a semmiben az a kéz, ha ő nem idézi fel újra. De felidézte.

Láttnivaló: kiléptem szerepemből, kísérelésemből visszazüllöttem kommentátorává. Még ha kitaláltam volna számunkra valamiféle absztrakt teret, akkor is be kellett volna dobnom a törülközőt. Nem követhettem volna egész nap szótlánul, és beszédbe sem elegyedhettem volna vele, mert gondolatai folyton-folyvást visszatáltak egy számára is ismeretlen pincér teljességgel jelentéktelen kezéhez. A gondolatcseréhez cserélhető gondolatokra van szükség. Az efféle gondolatok értéke éppen megoszthatatlanságukból fakad. Nem társalognak olyasmiről G.-vel egy napon át, amiről per definitionem nem lehet társalogni. Vagy megkérdezhettem volna tőle este nyolckor egy járdaszigeten, villamosra várva, hogy miért akar letérdelni a szóban forgó kéz emléke előtt? És fél kilenckor, a

nem némulok el, végképp el kellett volna némulnom éjfél után, ott nála, amikor a mitizálódott kéz kivetkőzött látszólagos nyugalomból, megindult hódító útja utolsó állomása felé, most már G. szívét követelve, és nem akart megtorpanni annál a határnál, ahol mindennek vége, ahol G. története befejeződik.

„Miért kapaszkodom ebbe a kézbe, mint fuldokló a szalmaszálba – csak nem merülök még le?” Ez ismét Gustav von Aschenbach réműlete a szakadékkal szemközt, de olyan Gustav von Aschenbaché, aki szédületében is szilárdan érzi a szakadék partjának földjét a talpa alatt. Gombrovicz tudatosságára jellemző, hogy ezt meg is fogalmazza ezen a pincérkezes napon: „Gombrovicz azon a nézeten volt, hogy joga van metafizikai viharra, kozmikus katasztrófára és transzcendentális borzongásra. De csak ha közben nem lesz hűtlen a mindennapokhoz.” Vagyis játszhat a halállal, de csak amíg az életbe kapaszkodik.

Negyedik bejegyzés

„A kérdés tehát szerintem ez: lehetséges-e olyan politikai teória, amely egyszerre követeli az államtól, hogy vallási, világnézeti, erkölcsi kérdésekben legyen semleges, míg az osztályegyenlőtlenségek kezelésében legyen egalitáriánus. Magya-

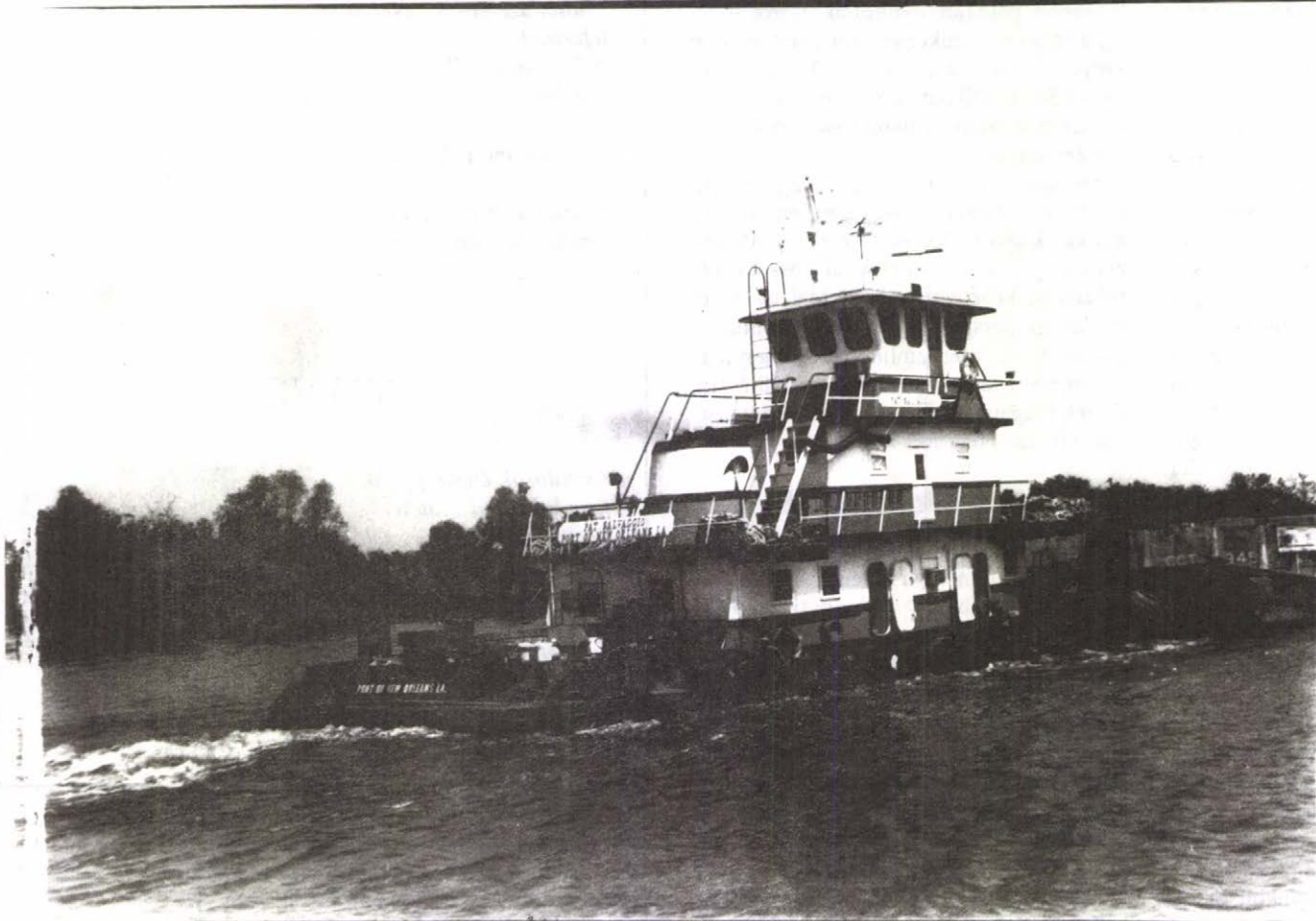
Lehetséges-e egalitárius liberalizmus?

viszont engem bánt: nincs olyan sok honfitársam, akinek a véleménye fontos nekem.

Kis János álláspontjának értelmező megközelítése érdekében be kell mihamarabb tönnöm tudásom tátongó hézagait. El kell olvasnom az egalitárius liberalizmus élgondolkodóinak néhány művét, még ha eddigi gyér ismereteim nem csigázták is ellenállhatatlanná kíváncsiságomat. Most csak az e bejegyzés élén található idézetről merészelek általánosságban töprenkedni, pontosabban egy olyan problémáról, amelyhez ez vezetett el.

A politikus – és most nem a közönséges gazfickókra gondolok, akikkel a közvélemény némi joggal azonosítja ezt a céhet – a megvalósíthatóra függeszti szemét. Gondolkodásának szerves része a taktikai szemlélet. Ez nem jelenti feltétlenül, hogy hazudnia kell. A nagy taktikus a megvalósításra váró tennivalók közül a legidősebbekre helyezi a hangsúlyt, a többieket pedig nem megtagadja, csak háttérbe szorítja vagy tartalékolja. Minthogy nem bízhat a problémák tökéletes megoldásában – hiszen a megvalósíthatóság fogalmában benne rejlik a tökéletlenség fogalma is –, beérheti olyan politikai teóriával, mely egy adott helyzetben jó irányba tereli a fejlődést. Sőt mi több: a koherens, nagy világnézetek összeomlásának korszakában be is kell érnie egy ilyenre, mert más nem állhat a rendelkezésére. Hogy egy konkrét példával éljek: ha egyszer életképtelenné bizonyult az államilag irányított tervezdélkodás, kénytelen a piacgazdaság valamilyen válfajához folyamodni még akkor is, ha tisztában van a piacnak, és általában az árutermelésnek a társadalmi és erkölcsi szférát egyaránt súlyosan roncsoló vonatkozásaival. A politikus nem várhat addig, amíg netántán olyan új teória születik, mely ezeknek a deformációknak a kiiktatásával kecsegtet.

A politikai tolerancia összekapcsolása egy olyan gazdaságpolitikával, mely az államtól aktív kiegyenlítő erőfeszítéseket követel: ez számomra is a legrokonszenvesebb politikai teória. Ha kellő hitellel jelentkezik egy ilyen irányzat, ezt támogatom, noha meg vagyok győződve arról,

SZILÁGYI LENKE

Sorrento-vendéglőben, ahol ékes keretű fali tükrökből láthattam szemközt a pincérrel, akinek a balkeze éppolyan tétlenül csüngött, begörbült ujjakkal, mint reggel kollégájáé a Querandi kávéházban, vajon megkérdezhettem volna G.-t, hogy miért másképpen közönyös az arca, miközben a kezét nézi? Egyébként úgyis tudtam, hogy ez a különben nagyon hasonló kéz csak azért fontos G. számára, mert ez nem az a kéz... És ha valami csoda folytán korábban

rán, lehetséges-e egalitárius liberalizmus, mely a politikai toleranciát nem a gazdasági laissez faire-rel kapcsolja össze, mint a klasszikus liberálisok és thatcherista örökösök, hanem aktív kiegyenlítő erőfeszítéseket követel az államtól.” Tegnap kaptam kézhez itt, Berlinben Kis János levelét, amelyből ez az idézet való. A levél hangjából mély megbántottság árad, amiért „ennyire kevés hajlandóságot mutatsz az álláspontom értelmező megközelítésére.” A megbántottság

A művészet velejéig arisztokratikus, tagadja az egyenlőséget, isteníti a nagyságot.

hogy csak korlátozott sikerre számíthat. Ha az amerikai elnök nagyobb adót vet ki a gazdagokra, zuhanni kezd a tőzsdén a dollár meg az értékpapírok árfolyama. A tőke, ha szorongatva érzi magát, kimenekül az országból, mint ez Franciaországban történt a Mitterrand-éra kezdetén. Az állami redisztribúciónak kapitalista körülmények között minden bizonnyal határt szab az állam és a tőkeerős rétegek összefonódása. Mégis a szóbanforgó politikai teória perspektívái biztatóbbak és humánusabbak a többiekénél. Kedvező helyzetben egy jelentős politikai irányzat sok mindent megvalósíthat belőle, és ami megvalósul, az mind tiszta haszon.

A filozófus ellenben – akárcsak a költő – kiiktatja gondolkodásából a taktikai szemléletet. Érdeklődésének homlokterében nem a megvalósíthatóság, hanem az igazság szempontjai állnak. Ahogy egy költő nem törődhet azzal, hogy valamely jelzője milyen hatást vált ki az olvasóból, hanem csak az izgathatja, hogy az összes lehetséges jelző közül ez teszi-e a legpontosabbá és legszemléletesebbé a mondandóját, úgy a filozófust sem motiválhatja, hogy a többinél jobb, elfogadhatóbb perspektívát kínáljon fel az embereknek – csak azt kínálhatja fel, kompromisszummentesen, amit igaznak ismer fel, még ha ez leverő is. A politikus ellenben nem lehet deprimált, nem állhat a közvélemény elé a kiüttlanság programjával. Ha a liberalizmus egalitáriánus áramlatát képviseli, a társadalmi egyenlőség irányába ható tendenciákat kell támogatnia, tehát azokat a tényezőket, amelyekről „finomul a kín”. A filozófusnak azonban egy pillanatra sem szabad megfeledkeznie arról, ami túl van a megvalósíthatón, vagyis az olyan ellentmondásokról, amelyek nem oldhatók meg az adott rendszeren belül. Akkor is így kell cselekednie, ha nem tud – esetleg nem is tudhat – elképzelni egy másik, működőképesebb és igazságosabb rendszert. Ha nem így cselekszik, óhatatlanul egybekovácsolja a Lét és a Legyen kategóriáit. A megvalósíthatót illuzórikus-szép perspektívákkal ékesíti fel.

Úgy gondolom, a teória emberei közül nem a filozófus, hanem a politológus az, aki kutatásait a megvalósíthatóság körén belülre korlátozza. A politikus számára is ő szállítja a használható politikai elméleteket.

Ötödik bejegyzés

Gombrowicz a *General Artigas* nevű hajón siklik Montevideo felé. Éjszaka. Vihar. Gyereksírás. Egy pap kezében újság zörög. Az étterem sarkában pincérbeszélgetés.

Kedd van. 1960 vége felé járhatunk, a *Napló*ban tíz oldallal odébb kezdődik az 1961-es év. Én 1960 augusztusában sza-

badultam, 29 évesen. Hihetetlenül fiatalnak éreztem magam, mintha mélyhűtőben időztem volna három és háromnegyed éven át. A szabad levegőn egykettőre olvadozni kezdtem. Pótolni akartam mindazt, amit elmulasztani véltem. Nem sejtettem még, hogy semmi sem pótolható. Csak helyettesíthető, ami nem ugyanaz.

Gombrowicz felmegy a fedélzetre. Hánytorgó víz, nyögdecselelő hajó. Telihold. „Istenem!” – mondja. Fájdalom fogja el, kétségbeesés. Nostalgia a fiatalság iránt. Egész életműve ennek a nosztalgiának a lenyomata. Vágy a be-nem-teljesülte... Az éretlenre... Nem-tökéletesre. „Nem hiszek nem-erotikus filozófiákban. Nem bízom deszexualizált gondolatokban.” E mondatok kifinomult absztrakciók. Primér valóság: egy ötvenhat éves férfi rendetlen szíve teliholdban fürdőző hajó fedélzetén.

Ötvenhat éves: ez azt jelenti, hogy ötvenhat év múlt el a születése óta. De így is mondhatnám: mínusz kilenc éves. Mert miközben látom őt, ahogy szenved a hajón, azt is tudom, amit ő nem tudott, hogy gyötrelme végetér kilenc év múlva, s ettől kezdve nem vágyik többé ifjúhodásra. Utólagos tudásom átértelmezi az élményt, amelyet felkínál nekem: múltónak tűnteti fel az öröknek érzett vágyat. A halál, az abszolútum relativizál.

De ez a pillanat a hajón abszolút marad: nincs hatalom, amely megváltoztathatná. Gombrowicz a fedélzeten. Telihold, tajtékzó víz, egy meztelen fiatal lány emléképe, akihez – micsoda szégyen! – önmaga s művészete megfiatalítása végett rafinált köntösben közeledett... Csupa célzás, elharapott szó, megfejthetetlen, mi történt köztük, de képzeletemben ott áll a lány is Gombrowicz mellett ruhátlanul, a földöntúli fehér sugárzásban.

A lány mondjuk tizenhat éves. Gombrowicz mínusz kilenc. És most behúnyt szemmel látom önmagam is. Kis berlini szobában ülök, az írógép mögött. A falon két Jandl-vers, egy Ginsberg-készítette San Franciscó-i fénykép és Danilo Kiš sörényes gyönyörű feje. Hatvan-kettedik évemben járok. A fiatalság nosztalgiák nélkül bővül el. Ami az éretlenséget illeti: önellátó vagyok. Én sem bízom deszexualizált gondolatokban. Mínusz X éves vagyok. Az X értékét meghatározzák majd esetleges olvasóim. Vissza a hajóra!

Hatodik bejegyzés

A meztelen lány eltűnt, a fehér hold elbújt. Gombrowicz két könyöke a korláton, két tenyerében az arca. Melléallok. 1960-at írunk vagy 1993-at? Micsoda kicsinyes kérdés.

Ó: Ha nem gyötri önvád, miért ír?

ÉN: (hallgatok).

Ó: Ha nincs nosztalgiája az ifjúság iránt, miért ír?

ÉN: (hallgatok).

Ó: Csak nem azt állítja, hogy boldog?

ÉN: (hallgatok).

Ó: Mikor tanult meg nemet mondani?

ÉN: Az anyám méhében.

Ó: Ne vágjon fel. Ha ez igaz lenne, so-hase bújna ki onnan.

ÉN: Nem rajtam múltott.

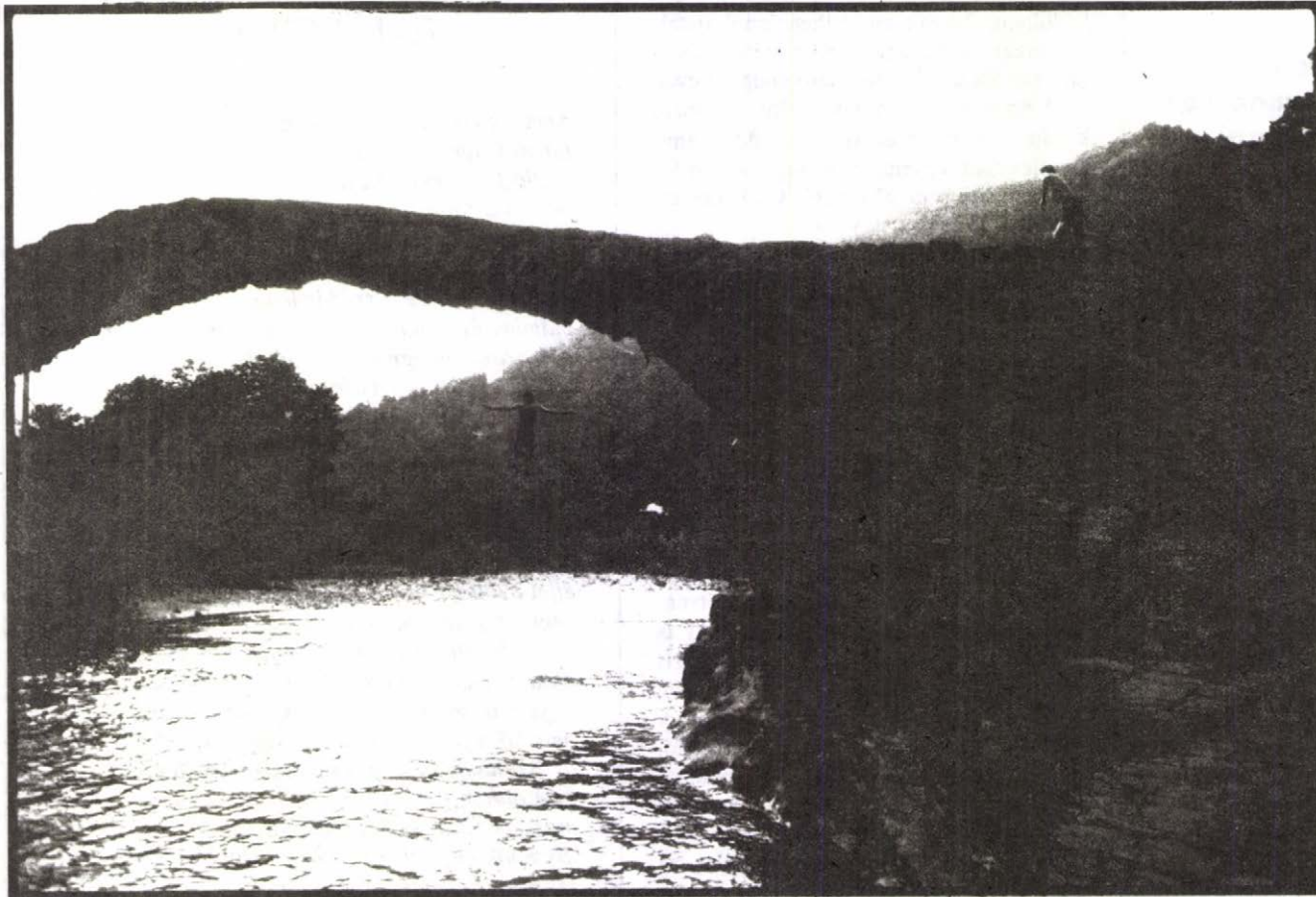
Ó: Megbánta?

ÉN: Nem.

Tasnády Attila:

FATELEPEK

*Kemény kis agyát példákön törte,
finom könnyén rémálom úszott,
elálló füleit fenyíték lepte,
üres WC falakon csoszrogott a lelke,
elképzelte a ludovikát nyáron,
betért 2 moziba az üllői úton,
úgy izzadt, mint a szódás lova,
magány és hatalom, ez volt az álma,
hölderlinanyatigris (?) az imája,
az örület pusztja felszín, mondta,
idegeire ment ez az örökös sorvégi a,
fejében csendben üvöltöni kezdett a,
jött a pusztító angyal, ütötte-vágta
a népet, ez már nem fért ki oda,
mi kezdett a, ezt aztán jó volna,
jó volna tudnia, ez se fért oda,
éjjel üvöltött, míg ő a paplana,
végre egy nem a, de itt van újra,
micsoda ritmus ez, az isten verje meg!
alatt, a paplan alatt, fekiútt az ágyban,
ágyba, ő így mondja, meg kő aama?
nem kő, gyerekkorában volt egy szederfa,
az iskolaudvaron, a templomkert mellett,
meg otthon is, fekete vagy lila,
máztak fel a padlás- vagy az ólra,
disznóól, közvetlen a 2 WC mellett,
tél volt, 20 centis hó rajta, rajta,
agyba, főbe, halba, fagyba, kertbe,
emlékszel még az óvodánkra? ahova
együtt jártak, meg arra a másikra,
a másik óvodára, oda járt az anyja,
óriási nagy nem tudja milyen rózsák,
őszi vagy bazsa- vagy tubarózsák,
bazsarózsza, ezt már akkor is utálta,
mármint a szót, hogy bazsarózsza,
olyan jó hülye parasztnak találta,
őszi, az igen, az kellett volna,
őszirózsák meg versek abba a hülye fejedbe,
sárgák voltak a falak, üvegajtók,
nagy nádtető X alatt ettek szembem a,
kis sznob! gyere rózsai meg bö meg máá,
nem tetszik, mi? nagy bazsarózsákkal
kis pléhtányérokban, te őszirózsza!
A pléhkrisztusát, az már tetszett volna,
örült, hogy tudja, azt jelenti, kocsma,
ma nincs tej, hogy rohan az idő, hova,
fatelepek mellett kellett elmenni, eee,
az ázott fa szaga, ezt beszívta,
jó volt neki, mire gondolt, ki tudja,
X valamire, de fontos volt, tudta,
még ma is tudja, ahogy ezt itt írja,
írja, és idegesen fontolgtatja,
ezeknek az ügynevezett emlékek-
vagy miknek, ez egyáltalán nem jó,
vagy rossz szó erre, mennyire egyforma,
milyen egyen a micsodája,
a fatelepek szaga, az őszirózsza,
a tej, az erdő meg cé ef meyer
– tévedtem, theodor storm volt! –,
óvoda, szederfa, WC, ludovika,
ez a WC a ludovikával a legszoro,
mint a mellette ma lévő istállóval,
vagy a ma benne lévő mozival,
miskin herceg drapp ruhájával,
vagy egy játszótérrel a legszo,
de lehet, hogy tévedek az egészben,
az ilyesmikben feltűnően, fel,
az ilyen helyszínek vagy színhelyekben,
az isten tudja, hogy hogy, de ha egyszer
valahogy belém kerül, ki nem ke,
ki nem keveredek többé belőle,
akkor aztán marad úgy mindörökre,
mint ez a ludovika meg a WC-je,
meg még valami énekkari próba,
az üllői út és 2 elmúlt éve,
meg három őszirózsza az üres levegőben!*

SZILÁGYI LENKE

Ó: Demokrata?

ÉN: Igen. Nem.

Ó: Nem rejlik a válasza mélyén némi ellentmondás?

ÉN: Megvetem a népet, ha éppen ostoba vagy örült.

Ó: Vagyis ha nem Önt követi.

ÉN: (hallgatok).

Ó: A művészet velejéig arisztokratikus, mint egy királyi vérből való herceg. Tagadja az egyenlőséget, isteníti a nagyságot. A tehetségnek, sőt mi több, a zseninek az ügye, vagyis a fölérendeltségé, a rendkívülisége, az egyszerűségé. Ráadásul szigorúan hierarchizálja az értékeket, kegyetlen a közönséggel szemben, azt választja ki a maga számára, azt tökéletesíti, ami ritka, és pótolhatatlan, a személyiséget, az eredetiséget és az individualitást gyámolítja.

ÉN: A királyi vérből való herceg dísztelen ajtókon zörgöt be, térden állva esedezik bebocsáttatásért. Szívéhez kap, ha az utcán nem ismerik fel. Ékes ruháját megnyúzott testén viseli.

Ó: Honnan tudja?

ÉN: (hallgatok).

Ó: Sebek nélkül nincs művészet? De hiszen mi mélyebb seb, mint az önvád és a nosztalgia? Mindkettőt a jóvátehetetlenség kése metszi belénk. Az elkövetett bűn nem vonható vissza, az elmúlt idő nem hozható vissza.

ÉN: Az egyidejűség szégyene a legnagyobb seb. Soroljam fel, miféle borzalmak esnek meg a világban, miközben mi ezt a fekete vizet nézzük?

Ó: Nem tudná felsorolni. Még én se tudnám. Az egyidejűség szégyenét ismerem magam is. Ez a legvegytisztább önvád. Légy a pezsgőben.

ÉN: Igaz. Az önvádat ismerem.

Ó: Hát a múltó idő fájdalmát nem ismeri?

ÉN: A kérdésre kérdéssel felelek. Elcserélné az örök ifjúságra a nosztalgiát, amit iránta érez?

Ó: (hallgat).

ÉN: Egyébként már sok legyes pezsgőt megittam életemben. Csukott szemmel.

Ó: Most is csukva a szeme, mon ami.

Igaz. Kinyitom. Éjjel fél három. Írógép mögött ülök egy kis berlini szobában. Viszsa a hajóra!

Hetedik bejegyzés

Ismét az imbolygó fedélzeten. Két könyököm a korláton, két tenyeremben az arcom. Gombrowicz eltűnt, a helyén átöröhetetlen úr. Hova visz ez a hajó? Csakugyan Montevideóba?

lett, a helye betölthetetlen, gránitkemény, Gombrowicz-formájú semmi, és hirtelen ráébredek arra, hogy áll a hajó, csak a víz folyik alatta. Süt újra a telihold, suhannak az emlékképek, Erosz visszaszerzi hatalmát. Gombrowicz győzött, itt semmi sem változhat többé.

Mindegy, hova visz: másképpen visz, mint az autó, a vonat, a repülőgép. Még ha gépek hajtják is, nem szakít ki a természetes környezetből, nem szigetel el annyira a külvilágtól, hogy ne érezzem a vizet alattunk, ezt az ős-elemt, mely hordoz bennünket könnyedén a hátán a már-nemből a még-nem felé. A folyó folyása egybeömlött az idővel Gombrowiczban azon a keddről szerdára virradó éjszakán. Olyan erős volt a sodor, hogy elengedte arcát, és mindkét kezével megkapaszkodott a korlátban. Öregedő férfi, testet öltött beteljesületlenség, a korláton kívül csak önértékelésbe fogódzkodhatott. Összeszedte minden erejét, és kitepte ezt a pillanatot az idő folyamából, kitepte, kiemelte. Ott állok a helye mel-

A CORVINA KIADÓ ÜNNEPI KÖNYVHETI ÚJDONSÁGA

ARS HUNGARICA

A magyarországi művészet története képekben

Ez az album egyetlen kötetbe gyűjti mindazt a történeti és művészeti értékű tárgyat, amely 1100 év során Magyarországon készült, épült és megmaradt. Tervezett ára: 1.800,- Ft.

Kiadványaink megvásárolhatók:

- a Corvina Kiadó Lícium könyvesboltjában,
4026 Debrecen, Kálvin tér 2/c. T: (52) 19 - 428
- A Corvina Kiadó Művészeti Könyvesboltjában,
Idegennyelvű Könyv-, Zenemű- és Hanglemezbolt
7621 Pécs, Széchenyi tér 8. T: (72) 10 - 427
- Univerzum Könyvesboltban,
1052 Budapest, Váci utca 33. T: 188-2724
- a Corvina Könyvklubban,
1051 Budapest, Vörösmarty tér 1. T: 117-6222/421 m.
nyitvatartás: hétfőtől csütörtökig 10-15.30 óra között,
pénteken 10h13,30 óra között.

Bővebb felvilágosítás: Corvina Kiadó Kereskedelmi Osztály Tel: 117-8379.